

SEKULARNE VSEBINE DVEH VERSKIH PRAZNIKOV DAN REFORMACIJE IN DAN SPOMINA NA MRTVE

BOŽIDAR JEZERNIK

Črna ali rdeča barva dni v koledarju je pomemben pripomoček pri urejanju življenja v družbi. Pri izbiri prave barve za dni v letu ima odločujočo vlogo vladajoča ideologija, s tem nosilci oblasti ne določajo le, kateri dnevi so primerni za delo in kateri za počitek, temveč si na ta način prisvajajo preteklost, kanonizirajo vednost in pomen posamičnih zgodovinskih oseb in dogodkov. Avtor poseganje v simbolni svet analizira na primeru dveh praznikov, uvedenih v Republiki Sloveniji leta 1992, in sicer dneva reformacije in dneva spomina na mrtve. Pri tem je uporabil model, ki sta ga razvila Marea Teski in Jacob Climo za konstruiranje in rekonstruiranje preteklosti skozi spominski repertoar.

Ključne besede: dan reformacije, dan spomina na mrtve, simboli, kolektivni spomin, prisvajanje preteklosti.

The red or black colours used to differ between individual days in many calendars are an important aid to organising life in a society. The prevailing ideology has a decisive role in the choice of colour for particular days. By defining which days should be marked as particularly important, those in power not only define which days are suitable for work and which for rest. They also appropriate the past, and canonise knowledge and meaning of the past. Author analyzes interventions in the symbolic world on the examples of two holidays, introduced in the Republic of Slovenia in 1992, namely Reformation Day and Day of Remembrance of the Dead. In the analysis of the narrative image of the past, he draw on the model proposed by Marea Teski and Jacob Climo for constructing and reconstructing the past through the memory repertoire.

Key words: Reformation Day, Day of Remembrance of the Dead, symbols, collective memory, appropriation of the past.

Črna ali rdeča barva posameznih dni v koledarju predstavlja pomemben pripomoček pri urejanju življenja v določeni družbi (Slavec Gradišnik 2009: 4). Rdeče obarvani dnevi v koledarju določene družbe pomagajo njenim pripadnikom izoblikovati občutek za skupno zgodovino, in sicer tako, da določene zgodovinske osebe in dogodke spremenijo v podobe naroda, ki jih pripadniki tega naroda lahko občudujejo, iz katerih se lahko učijo in – navsezadnje – za katere se lahko borijo. Pri izbiri prave barve za določene dni v letu ima odločujočo vlogo vladajoča ideologija. Z določitvijo, kateri dnevi naj bodo obarvani rdeče, nosilci oblasti v določeni družbi ne določajo le, kateri dnevi so primerni za delo in kateri za počitek, temveč si na ta način tudi prisvajajo preteklost, kanonizirajo vednost in pomen posameznih zgodovinskih oseb in dogodkov.

V vsaki družbi je več skupin, ki tekmujejo za družbeno prevlado; zato v vsaki družbi obstaja več kolektivnih spominov na zgodovinske osebnosti in dogodke. Ti konkurenčni spomini pa niso nekaj statičnega, temveč gre za proces nenehnega spreminjanja »smiselnega« in »nesmiselnega« gradiva. Različne družbene skupine in posamezniki gledajo na preteklost s svojimi očmi in pri rekonstruiranju zgodb o preteklosti vključujejo tista »dejstva«, ki potrjujejo njihova pričakovanja in stališča. Ohranjanje narativne

podobe o osebah in dogodkih iz preteklosti je tako proces nenehnega vrednotenja njihovega pomena, medtem ko zgodbe same izražajo ideološke, politične, etične in druge koncepcije, v luči katerih posamezniki interpretirajo in vrednotijo, kaj je še aktualno in kaj je že stvar preteklosti, kaj je pomembno in kaj ni več (gl. Jezernik 1979: 239).

Radikalne spremembe v političnem sistemu praviloma prinesejo tudi spremembe v simbolnem sistemu določene družbe. Stari simboli se umikajo novim, ki predstavljajo novo ideologijo in nove politične skupine. Nove politične elite pa se običajno sklicujejo na kontinuiteto s tem, kar imajo za dobre, pravične in napredne elemente iz narodove preteklosti ter se sklicujejo nanje v procesu konstrukcije nove simbolne strukture v državi. Tako stari simboli dobijo novo življenje v spremenjenih kontekstih in pomenih (Mach 1993: 106).

V svoji analizi narativne podobe preteklosti v Sloveniji sem se oprl na model, ki sta ga predložila Marea Teski in Jacob Climo (1995) za konstruiranje in rekonstruiranje preteklosti s spominskim repertoarjem. Cheryl Natzmer ga je uporabila za analizo ustvarjalnih izrazov in sprave v post-Pinochetovem Čilu. Po tem modelu spomin ni golo priklicevanje izkušenj iz preteklosti, temveč je kompleksen in kontinuiran proces izbiranja, pogajanja in spopadanja glede tega, kaj bo ohranjeno v spominu in kaj bo pozabljeno. Proces vključuje spominjanje in pozabljanje, spreminjanje in rekonstruiranje posameznikove percepcije preteklosti, tako da hkrati podpira potrebe iz sedanjosti in projicira logično prihodnost. Preteklost se tako konstruira, rekonstruira in nenehno reinterpreтира glede na dogajanje v sedanjosti in vizije prihodnosti. Po tem modelu nam je preteklost skorajda tako neznana kakor prihodnost (Natzmer 2002: 164).

DAN REFORMACIJE

Razpad Jugoslavije leta 1991 je prinesel nov seznam praznikov in dela prostih dni v vseh državah naslednicah, tudi v Sloveniji. Nekateri prazniki so bili novi in povezani z zgodovinskimi dogodki, ki so privedli do ustanovitve Republike Slovenije kot samostojne in neodvisne države (dan samostojnosti, dan državnosti), medtem ko so drugi dobili novo ime (dan spomina na mrtve). Slovenski parlament je konec leta 1991 k drugim državnim in cerkvenim praznikom oziroma k prostim dne dodal še 31. oktober, dan reformacije. Skupaj s preimenovanim dnevom spomina na mrtve (po 1945 uradno poznan kot dan mrtvih) praznujejo tako državljani Slovenije konec oktobra in začetek novembra v dveh zaporednih dneh praznika z domnevno versko vsebino: prvi je evangeličanski, drugi pa katoliški praznik.¹

¹ Po podatkih Statističnega urada RS se je v popisu leta 2002 za evangeličane izreklo 0,8 %, za pripadnike drugih protestantskih veroizpovedi pa 0,1 % prebivalcev Slovenije. Velika večina jih živi na skrajnem severovzhodu države in so organizirani v trinajstih cerkvenih občinah. Ob tem popisu se je največ prebivalcev, to je 57,8 %, izreklo za katolike.

V drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletju je bila za Slovence, ki so bili brez svoje nacionalne države, zelo privlačna ideja naroda, kakor se je razvila v nemški romantiki; dajala je namreč »narodu od države samostojno življenje« (Vošnjak 1913: 541). Leta 1991 nastala nova nacionalna država je rabila svojo zgodbo o kontinuiteti, na kateri je gradila svojo legitimnost. Nič presenetljivo, da se je tedanja vladajoča elita obrnila nazaj k dobi reformacije, ki je Slovencem prinesla prvo knjigo in knjižni jezik, hkrati pa tudi prvo omembo pojma Slovenec. Toda kmalu se je pokazalo, da gre pri tej izbiri za veliko več, kakor je videti na prvi pogled.

Da določene ideje in zgodovine ostanejo žive, ideali uradnega spomina praviloma rabijo podporo v ceremonijah in komemoracijah (Shackel 2001: 660). Prva slovesnost ob dnevu reformacije je potekala leta 1992 v evangeličanski cerkvi v Puconcih, kjer je sedež največje evangeličanske občine v Sloveniji. Slavnostni govorniki so po vrsti poudarjali, da si reformacija takšen praznik tudi zasluži. Senior slovenske evangeličanske cerkve Ludvik Novak se je spomnil Martina Luthra in njegovih tez, ki jih je 31. oktobra 1517. leta nabil na vrata wittenberške cerkve, in nadaljnega razvoja reformacije in protestantizma, ki sta vero približala preprostemu človeku in obenem prispevala k nastajanju knjižnih jezikov in oblikovanju nacionalnih kultur. Slovenist Franc Zdravec je v svojem referatu natančneje obravnaval prekmurske protestantske pisce, za katere je zapisal, da je »njihovo pisateljstvo pomagalo rodovom za njimi ohranjati narodnost in prebudilo književno dejavnost tudi med prekmurskimi katoličani« (Zdravec 1993). Zato je izrazil svoje nestrinjanje s pogledi nekaterih sodobnih pisateljev o pomenu protestantskega nabožnega slovstva za slovenski kulturni razvoj in nacionalni obstanek. Poudaril je:

Če nam pisatelj leta 1991 v svojem romanu pravi, da ga sicer boli, da so za Trubarjevih časov pregnali iz Slovenije precej značajnih ljudi, v isti sapi pa zviška zamahne, češ, tista protestantska reč sama na sebi ni bila toliko vredna, potem to pomeni, da se nekateri še dandanašnji ne morejo pomiriti z resnico, da lahko pišejo romane tudi zato, ker so jim dali v roke pero prav slovenski protestantski pisatelji. (Zdravec 1993)

Protestantizem kot enega od konstitutivnih elementov slovenskega naroda in jezika je opisal tudi tedanji predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan in poudaril načeli enakosti in bratstva, ki ju ta vera še zdaj utrjuje (Pobič 1992: 2).

Pred letom 1992 so se slovenski evangeličani slovesno spominjali drugih dni. Leta 1981 so, npr., 21. oktobra v evangeličanski cerkvi v Murski Soboti s slovesnim bogoslužjem praznovali 200-letnico tolerančnega patenta, ki ga je 13. oktobra 1781 izdal avstrijski cesar Jožef II. Z njim je monarh evangeličanom zagotovil svobodo za verski, kulturni in narodni razvoj in opravljanje verskih dejavnosti. Pri bogoslužju so se evangeličani zahvalili Bogu za prehojeno pot »od strpnosti do popoldne enakopravnosti z drugimi veroizpovedmi v naši samoupravni socialistični družbeni ureditvi« (Nepodp. 1981: 3).²

² Nepodpisani pisec je poročilo za katoliški list *Družina* sklenil z ugotovitvijo: »Pravo svobodo pa so pri nas evangeličani dosegli šele v novi socialistični družbeni ureditvi, ki jim z ustavnimi načeli in

Prva omemba praznovanja dneva reformacije v *Evangeličanskem listu* datira v leto 1989. Anonimni pisec je tedaj zapisal, da je tedaj praznovanje potekalo »tiho in neopazno« – na dan 1. novembra. Imelo je izrazito religiozen, vendar tudi političen pomen, saj je evangeličanska cerkvena občina dobila rednega slovenskega duhovnika, kar se je zgodilo »prvič po času reformacije (in protireformacije)« oziroma po »drugem zatonu organiziranega evangeličanstva po letu 1945« (Nepodp. 1989: 2).

Po letu 1992 so osrednje proslave dneva reformacije potekale v Ljubljani in ne več na vzhodu države, kjer živijo pripadniki slovenske evangeličanske skupnosti. Vsebinsko so bile izvedene po podobnem vzorcu: krajši kulturni program in govor enega vodilnih funkcionarjev. Državne proslave so praviloma poudarjale kulturni in narodni pomen reformacije za slovenski narod. Nacionalni pomen praznika izrazito poudarjajo celo protestantski pisci, češ: »Tega praznika ne praznujemo zaradi peščice evangeličanov na Slovenskem, ampak ga praznujemo zavoljo našega jezika, naše kulture, naše nacionalnosti« (Škalič 2000: 1).

Poudarjanje kulturne vloge praznika, ki se povezuje z razvojem slovenskega jezika, podpira nacionalno vlogo praznika, in s tem povsem zabriše njegov pomen. O tem pričajo tudi prispevki protestantskih avtorjev, ki pogosto omenjajo, da se lahko s praznikom identificirajo vsi Slovenci, ne samo evangeličani. Ti celo pomen Martina Luthra obravnavajo po njegovih kulturnih in duhovnih dosežkih, medtem ko njegovega religioznega pomena ne omenjajo (glej npr. Škalič 2002: 1; 2004: 1). Tak poudarek dneva reformacije je po letu 1993 zbudil negativne odzive piscev v katoliškem tedniku *Družina*. Drago Ocvirk je tistega leta celo zatrdil, da so z uvedbo tega praznika politiki nameravali »spreti ljudi«, češ, da so mediji to praznovanje izrabili »za blatenje in zaničevanje katolištva«. V odsotnosti religioznega poudarka državnih proslav dneva reformacije je Ocvirk videl ateizem, v ateizmu pa negativno »komunistično« zapuščino, kajti: »Vse je izzvenelo v koprneči želji: koliko lepše bi nam bilo, če bi ne bilo katoličanov. Prav zaradi tega katoličani odločno zavračamo tako vsebino Dneva reformacije, kot so nam jo ponudili mediji letos« (Ocvirk 1993: 3).

Dan reformacije kot novi državni praznik se je tako pokazal kot znamenje velikega ideološkega spoprijema, katerega bistveno sporočilo je, da so stališča nasprotnih strani izključujoča in da na nobeni strani ni pripravljenosti na kompromis. Z odkrivanjem, korigiranjem, elaboriranjem, izumljanjem in slavljenjem svojih zgodovin, ugotavlja David Lowenthal, si konkurenčne skupine v določeni družbi prizadevajo uveljaviti svoje cilje v sedanjosti (Lowenthal 1996: 302). Katoliški avtorji so skušali tudi okrečiti dvom zaradi časovne komponente praznika, ki je bil postavljen na koledar dan pred 1. novembrom. Tako je, npr., za Ivana Štuhecga 31. oktober datumsko »ponesrečen čas« za praznik, saj so ljudje v glavnem usmerjeni k grobovom. Po Štuhecgu je za ta praznik značilno pomanjkanje religioznega pomena, njegovo politično obarvanost pa vidi zlasti

zakoni (kot tudi drugim veroizpovedim v Sloveniji) zagotavlja svobodno, enakopravno in neovirano delovanje in izpovedovanje vere« (Nepodp. 1981: 3).

v tem, da je na komemoracijah moč videti številne »obrazе politikov, ki se sicer neradi gibljejo okrog verskih zadev« (Štuhec 1997a: 27).

Ker sta reformacija in protireformacija v središču ideoloških sporov na Slovenskem že od 300-letnice smrti Primoža Trubarja leta 1886 (Jezernik 2010), so različki v pogledih na preteklost iz praznovanja dneva reformacije kmalu ustvarili prizorišče spopadov za pravo interpretacijo zgodovine. Nekoliko pozneje je bil dan reformacije v *Družini* predstavljen celo kot »praznik upora proti katoliški Cerkvi«, in katoliški teolog Janez Juhant se je leta 1999 spraševal o verodostojnosti zgodovinskih dejstev ne le glede reformacije, temveč tudi povojnih pobojev domačih nasprotnikov jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gverilskega gibanja: »zgodovinske resnice težko dobijo jasno podobo celo v stroki, še težje pa v javnosti ... To ne velja le za povojne poboje, pač pa tudi ... za pomen reformacije in katoliške prenovе pri nas« (Juhant 1999: 3).

ZGODBE O PRETEKLOSTI

Cheryl Natzmer dokazuje, da je pripovedovanje zgodb o preteklosti naroda izrazito politično dejanje, ki vključuje spopad o tem, čigave zgodbe bodo ostale ohranjene v spominu in kateri spomini bodo potlačeni ali pozabljeni. Boj za spomin je posebej intenziven v družbah, v katerih je preteklost močno sporna:

Lastništvo spomina je vprašanje moči. Posamezniki in skupine se borijo glede tega, kdo ima pravico predstavljati preteklost in čigavi spomini bodo institucionalizirani. Ustvarjalni izraz je prizorišče, na katerem poteka ta boj in kjer ga je moč opazovati. Z zgodbami, ki jih pripovedujejo ljudje, podobe, ki jih oblikujejo, socialne drame, ki jih igrajo, in institucije, ki jih sprejemajo ali se jim upirajo, dogodke iz preteklosti interpretirajo in transformirajo v socialne resničnosti. Spomini dobijo fizično substanco in postanejo zgodovina. (Natzmer 2002: 171)

Avtorji v *Družini* v zvezi z dnevom reformacije izražajo predvsem neodobravanje tistih verzij zgodovine, ki jih je selektivno izbrala levičarsko usmerjena politika in v katerih ni vidnega mesta za katoliško religijo in Cerkev. Te različice ali interpretacije pripisujejo kulturni in nacionalni pomen reformatorjem in samemu gibanju, z ikono Primoža Trubarja na prvem mestu. Tednik *Družina* je po letu 1992 objavil veliko člankov, v katerih si katoliški pisci prizadevajo predstaviti drugo stran in poudarjajo vlogo katoliške Cerkve pri ohranjanju in razvoju slovenskega jezika, kulture in naroda nasploh. Kakor piše Drago Ocvirk, je slovenske reformatorje »opisemenila, šolala in usposobila rimska Cerkev«, delo, ki so ga zastavili pa so »nadaljevali katoličani, ne le v jeziku, ampak na vseh življenjskih področjih« (Ocvirk 1993: 3). Po njem ima katoliška Cerkev še danes velik nacionalni pomen, pomen ki se ga sicer pripisuje Primožu Trubarju in reformaciji nasploh, saj je »[d]anes tesno zlita z narodom kot nosilka, pobudnica in zaščitnica

njegovih interesov in stremljenj ... Odigrala je tudi takšno vlogo pri osamosvajanju in mednarodnem uveljavljanju Slovenije« (Ocvirk 1993: 3)

Globoke razlike v gledanju na zgodovinsko vlogo reformacije in njenega vodilnega predstavnika pastora Primoža Trubarja na eni in protireformacije in njenega vodilnega predstavnika škofa Tomaža Hrena na drugi strani so prišle najbolj do izraza na proslavi leta 2007, v času desnosedinske vlade. Takratna oblast je na osrednji državni proslavi dala prvo besedo »protireformatorju Tomažu Hrenu«, medtem ko v njej ni bilo prostora niti za Primoža Trubarja niti za avtorja prvega prevoda biblije v slovenščino Jurija Dalmatina, pa tudi za avtorja prve slovnice slovenskega jezika Adama Bohoriča ne. (Vogel 2007: 5)³

Da bo v proslavi dneva reformacije leta 2007 nastopil škof Hren, je še pred proslavo potrdil tedanji predsednik koordinacijskega odbora za državne proslave Aleksander Zorn. Iz njegovega pojasnila je razbrati, da je šlo za premišljeno odločitev. V svoji knjigi iz leta 1999 je namreč Zorn zapisal:

Spreminjanje družbe, države in politike je spreminjanje preteklosti. Razumna družbena, državna in politična sedanjost zato razlaga preteklost v skladu s svojim kar najbolj lojalnim prepričanjem.

Takšno prepričanje je aktualni vrh zgodovine. Tako je naredila Komunistična partija, ko je prišla na oblast in je vso zgodovinsko preteklost podredila svojemu ideološkemu prepričanju. Tako mora v današnjih časih nova oblast pregledati zgodovino na novo, da jo popravi v skladu s svojim demokratičnim prepričanjem o njeni mnogoplastnosti in izpiše bele lise na njenem zemljevidu, ki so bile zamolčane ali potvorjene. Med komunističnim in zdajšnjim civilnim popravljanjem zgodovine seveda ni nikakršnega moralnega enačaja, saj je radikalno potvarjanje zgodovine izum komunizma. (Zorn 1999: 289–290)

Osrednja proslava dneva reformacije leta 2007 je bila tedaj eksplicitna polemika z liberalnimi pogledi s preloma 19. v 20. stoletje, ki so v pastoru Trubarju videli svobodomiselnca in narodnjaka (gl. Jezernik 2010). Ali, kakor je na novinarsko vprašanje odgovoril Zorn:

Škof Hren tudi nastopa. Škof Hren ima dvojno vlogo. Iz šolskih programov je znan, da je zažigal knjige, hkrati pa se je zelo močno okoriščal s tistim, kar so naredili protestanti. Uporabljal je njihov jezik in njihove prevode. Dvojno vlogo ima, tako pač je. Zelo težko bi bilo iz teh dveh

³ Pisec poročila o proslavi za osrednji slovenski dnevnik *Delo* se je ob tem vprašal: »Je to na glas spregovorjeni tisti 'ampak', ki ga je bilo pogosto brati med govoričenjem o Trubarjevem pomenu za Slovence, ki smo z njim ... postali narod, na osrednji proslavi pa si niti tega priznanja ni zaslužil? Je res treba zanikati ali vsaj zamolčati nasprotno, da lahko uveljavljaš svoje? Je res krivo to, da so bile Trubarjeve knjige leta 1596 uvrščene na vatikanski indeks katolikom prepovedanih knjig, ki so bili pri uničevanju tako vneti, da so njegove knjige Chatechismus, Abecedarium in Cerkovna ordnunga ohranjene le v enem izvodu, a nobena v Sloveniji?« (Vogel 2007: 5)

smeri krščanstva, evangeličanstva in katolicizma, delati kakšen kulturni boj. Primož Trubar ni napisal niti ene nenabožne pesmi. On ni bil upornik proti Cerkvi kar tako, ampak proti določeni obliki Cerkve. Iz tega delati kakšno borčevsko zgodbo in jo obešati na sodobne ideologije, je nesmiselno in za lase privlečena gesta. (Koren 2007: 3)

Zoper tako zasedbo vlog v svečani komemoraciji dneva reformacije je imel pomsleke evangeličanski škof Geza Erniša. Po njegovem mnenju vključitev škofa Hrena ni bila »najbolj posrečena«, ker je odigral pomembno vlogo v protireformaciji in pri zažiganju slovenskih knjig. Škof Erniša je menil, da državne proslave niso namenjene delitvam med Slovenci (Blažič 2007: 46; Koren 2007: 3). Nekateri drugi predstavniki evangeličanske skupnosti pa so se po proslavi spraševali,

ali je šlo za proslavljanje reformacije ali protireformacije, nekateri so proslavo označili celo za rehabilitacijo škofa Hrena. Dan reformacije, s katerim obeležujemo 31. oktober 1517, ko je Martin Luter na vrata cerkve v nemškem Wittenbergu obesil 95 tez o prenovi Cerkve in tako opozoril na njeno krizo, v Sloveniji namreč pooseblja Primož Trubar, ki je leta 1550 napisal prvo knjigo v slovenskem jeziku Katekizem, pozneje pa še Abecednik. Ljubljanski škof Tomaž Hren pa je v skladu s tedanjo cerkveno in državno politiko protireformacije slovenske knjige množično sežigal in skrbel za zatiranje protestantizma. Grmado je prihranil le Dalmatinovi Bibliji, saj je za njeno rabo dobil dovoljenje papeža. (Koren 2007: 3)

Precej bolj kritičen je bil do vsebine proslave eden od tedanjih vodilnih liberalnih opozicijskih politikov, Pavle Gantar. V svojem blogu je 4. novembra 2007 zapisal, da bi si državna proslava, kakor je bila izvedena tega leta, zaslužila drugo ime: dan protireformacije. Privrženci konservativne opcije so proslavo videli s povsem drugimi očmi. Teolog Metod Benedik je v katoliškem tedniku *Družina* poudaril, da dan reformacije ni zgolj verski praznik protestantov, sicer ob tem prazniku ne bi bilo državne proslave. V takem praznovanju pa morajo imeti »svoje mesto vsi dejavniki, ki so podoba naroda soustvarjali«. Po njegovem mnenju je predstava, postavljena v širši kontekst protestantizmu naklonjenih in nasprotnih dejavnikov jasno predstavila »odmevnost in moč kulturnega ter duhovnega delovanja protestantov«. Po drugi strani pa je ustrezno osvetlila tudi škofa Hrena, za katerega je bilo tiskanje in širjenje protestantske literature »v katerem koli jeziku« protidržavno dejanje, sežiganje takih knjig pa izvajanje rekatalizacijske politike. Bolj kot podoba pastora Trubarja ga je skrbela javna podoba škofa Hrena, ki naj bi bila močno popačena:

Je škof Hren res to, kar so po proslavi o njem vedeli povedati nekateri novinarji? Kakšno podobo o njem na primer ustvarja novinarka Pop TV Movrinova, ki za izhodišče besed o njem kot resnična dejstva vzame težka podtikanja njegovih nasprotnikov, da je »imel incestno razmerje s

svojo sestro«? Več kot očitno je prvi namen diskvalifikacija, ki jo potrdi še posplošena »ugotovitev«, da je bil požigalec slovenskih knjig. In tako podoba o Hrenu ne more več spremeniti nobeno dejstvo. Je to res podoba Tomaža Hrena? (Benedik 2007: 3)

Piscu članka za konservativni tednik *Demokracija* Gregorju Blažiču je bilo »po svoje razumljivo, da je vključitev škofa Hrena v državno proslavo ob dnevu reformacije precej moteča za predstavnike Evangeličanske cerkve v Sloveniji«, saj je bil ta »na čelu protireformacijske komisije, ki je z vojaško pomočjo uničila skoraj vse, kar so reformatorji ustvarili, nje ali njihove pristaše pa izgnala ali nasilno vključila nazaj v Katoliško cerkev«. Toda po Blažiču škof Hren v obračunu z reformacijo sploh ni imel vodilne vloge, temveč je bil »glavni pobudnik protireformacije na Slovenskem nadvojvoda Ferdinand, medtem ko je bil Hren kot njegov pooblaščenec izvajalec na nižji ravni«. Čeprav je na Hrenovi grmadi zgorelo veliko vozov slovenskih knjig, Blažič opominja, da je škof pred požigom obvaroval prvi prevod Svetega pisma v slovenščino, delo protestanta Jurija Dalmatina. Nato pa svoj pogled na zgodovino predstavi s preskokom v drugo polovico 20. stoletja:

Razprava o tem, koliko knjig je dal uničiti škof Hren, se dotika tudi vprašanja, koliko literature je dala uničiti komunistična oblast med letoma 1945 in 1990 (na primer sveže natisnjeno Balantičevo pesniško zbirko, ki so jo odpeljali v papirnico Vevče), vendar se o tem skoraj ne govori. V zvezi s proslavo pa velja razmislek, komu je dan reformacije posvečen – ali proslavi v čast začetkom slovenske literature ali verski skupnosti, ki je izšla iz gibanja, ki je Slovincem dalo prvo slovensko knjigo. Kajti vsi tisti branilci državne sekularnosti, ki jih moti navzočnost Katoliške cerkve v javnosti, se doslej na dan reformacije še niso oglasili. (Blažič 2007: 48)

Po letu 2008 je oblast v državi prevzela levosredinska vlada. Slavnostna govornika na osrednji proslavi, predsednik države Danilo Türk leta 2008 in predsednik parlamenta Pavle Gantar 2009, sta poudarila pozitivne dosežke slovenske reformacije na kulturnem področju. Predsednik Türk je predstavil obdobje evropske reformacije in še posebej vlogo slovenskih protestantov v 16. stoletju kot »naš pomemben vir navdiha«. Poudaril je, da je objava prvih slovenskih knjig in prevod celotne Biblije postavila »slovenski narod nepovratno na zemljevid evropskih narodov«, in pojasnil, da je bila v središču tega pomembnega dejanja mogočna osebnost Primoža Trubarja. Pavle Gantar pa je v svojem govoru poudaril, da sta reformacija in z njo protestantsko gibanje na Slovenskem pustila neizbrisen pečat, saj so bili postavljeni temelji za kulturni razvoj in napredek slovenskega ljudstva. Po Gantarjevem mnenju bi si lahko želeli, da bi se nas protestantizem dotaknil še bolj, tudi v svojem gospodarsko-kulturnem in racionalnem temelju. Pri tem je navedel misel o povezavi med razvojem modernega racionalnega kapitalizma in protestantsko etiko.

Odziv *Družine* je bila pričakovana. Leta 2009 je argentinski Slovenec Andrej Fink v znanem slogu izrazil svoje začudenje na »čudno religiozno vnemo«:

S tem praznikom se hoče postavljati upor proti rimski Cerкви in papežu, sicer bi bilo ime drugačno: praznik slovenskega jezika ali prvih slovenskih knjig. Izstopajoče pa je, da so se nekateri vladni ljudje ob njem tako vneli. Rečeno je bilo celo, da reformacija v Sloveniji še ni dokončana. Kako, da si sedaj ob ljubosumno čuvani ločenosti Cerkve od države vlada prizadeva za reformacijo? ... Toliko besed o Trubarjevih zaslugah in prvi slovenski knjigi, za njegov pravkar izdani prevedeni Katekizem pa od vladne strani niti evra podpore. Čudna religiozna vnema! Samo ena reformacija v Sloveniji še ni končana: ideološka in politična! (Fink 2009: 9)

DAN SPOMINA NA MRTVE

Novi zakon o praznikih in dela prostih dneh je preimenoval prejšnji dan mrtvih v dan spomina na mrtve. Če velika večina Slovencev dneva reformacije ne praznuje, je 1. november pomemben praznik, ki ga ljudje častijo množično. Na ta dan ljudje množično obiskujejo grobove, prinašajo cvetje na grobove bližnjih in prižigajo sveče. 1. novembra je Slovenija polna gorečih sveč, rož in spominov na rajne. Po Niku Kuretu je običaj jasen izraz katoliške tradicije. Sprva se je Cerkev spominjala z javnim čaščenjem samo mučencev, pozneje so se jim počasi pridružili tudi svetniki, ki niso bili mučenci. Zaradi rasti števila mučencev ni mogel več vsak dobiti vsak svojega godovnega dne. Zato se je Cerkev odločila za poseben spominski dan, ko naj bi se spominjali vseh mučencev skupaj. Od začetka 7. stoletja je bil v Rimu temu namenjen 13. maj, dan posvečenja starega rimskega Panteona v cerkev Marije Device in vseh mučencev. Ker so v večno mesto na ta dan prihajale množice romarjev in je bil to čas, ko je v Rimu primanjkovalo živeža za domačine in številne tujce, je papež Gregor IV. leta 835 premaknil praznik vseh svetih s 13. maja na 1. november (Kuret 1970: 112). Povsem skladna s Kuretovo interpretacijo praznika je interpretacija Borisa Kuharja: praznike pokojnih je praznovala že vsa poganska Evropa, stara poganska vera v vrnitev duš rajnih pa je pozneje dobila krščanski smisel in prišla v pristna ljudska verovanja. Marsikod po Sloveniji še danes pravijo, da na vseh sveti dan sedijo duše pokojnikov na grobovih in gledajo, kdo jih obiše (Kuhar 1990: 12).

Soočenje s smrtjo je vedno povsem individualno, zato je smrt veliki razdruževalec. V ljudeh vzbuja grozo in strah zaradi občutka nemoči, saj se smrti ni mogoče upreti z nobenim od človekovih sredstev. Še tako visoka kultura in še tako globoka modrost sta pred njo brez moči. Vsa dobra in vsa slaba dela, vsa ljubezen in vsa zahrbtnost so pred njo nemočni. Smrt! Ti stisneš v tvojih koščenih prstih vso kulturo in modrost, vso delavnost in vso zločinstvo, vso ljubezen in vso zahrbtnost, – in nič ne

ostane od vse te človeške šare nego kupček strohnelih kosti in praha... Nekaj velikanskega leži v kultu smrti; in božanska je misel, da imata kralj in berač oba ednaki zadnji vzdihljaj. Pa istotako velika je misel, ki nas smrti tako rekoč približuje, ki nas v prazniku Vsehsvetih pusti nekako občevati z mrtvimi, katere obredi in ceremonije tvorijo nekako vez med nami, ki nas še božje solnce obsija in med onimi, ki spijo tam doli večno spanje brez solz in sanj... Pa tudi vzgojevalna je ta misel, neprecenljiv vzgojitelj je ta praznik. To se ne more zanikati. Smrt nas ne pozna kot politike, kot mogočne dostojanstvenike in lačne proletarce, kot pripadnike te ali one narodnosti in vere, – smrt je za vse ednaka. In kdor misli s pametjo in s poštenim srcem na smrt, ta ne bode pustil nikdar preploviti svoje duše od strupenega sovraštva. Smrt nas razdružuje in vendar nas najbolj združuje... (Nepodp. 1914: 2–3)

Po drugi strani pa je prav smrt morda najmočnejši povezovalni faktor človeških družb, ki nemočne posameznike združuje v močne skupnosti:

Tako oseben in intimen je praznik vseh svetih, da mu ponekod pravijo celo mali božič; ob grobovih se znajdejo svojci rajnega, sežejo si v roke, kaj pokramljajo, morda že dolgo niso. »To je dan velikega srečanja«, je praznik poimenoval dekan Benedetič iz Solkana. (jz. 1980: 1)

Navada množičnega obiskovanja pokopališč 1. novembra se je razvila v slovenskih deželah v 70. letih 19. stoletja, in to najprej med prebivalstvom mest. Ljudje so množično romali z umetnim ali svežim cvetjem in svečami na poslednja bivališča svojih dragih (Izv. dop. 1877a: 2; Nepodp. 1878: 3; 1893: 1; Cvetinomiški 1911: 174). Pri oblikovanju običaja sta imela tedaj pomembno vlogo proces individualizacije in nastajajoča porabniška kultura. Zaradi močnih čustev, ki jih sprožala misel na smrt, je nova navada v procesu demokratizacije političnega življenja hitro postala pomembno orodje v boju za duše in srca ljudi. Takrat so grobovi »velikih mož«⁴ postali pomembna zbirališča političnih somišljenikov. V 70. letih 19. stoletja so, npr., slovenski akademiki na Dunaju 1. novembra počastili spomin na Jerneja Kopitarja (Izv. dop. 1877b; 3; Nepodp. 1878: 3).⁵

Kako pomembna je bila vloga mož, ki so bili med ljudstvom deležni hvaležnega spomina, v času prebujanja naroda, lahko razberemo iz zapisa anonimnega poročevalca

⁴ Več o vlogi in pomenu »velikih mož« za oblikovanje zgodovinske zavesti na Slovenskem (gl. Jezernik 2008: 147–150).

⁵ Poročevalec o tem dogodku je dvornega bibliotekarja Kopitarja predstavil takole: »Kaj nam je Kopitar, ne le Slovencem, temveč vsem Slovanom, bode gotovo znano vsakemu izobraženemu človeku. Njegova zasluga je, da je naš jezik na sedanji stopinji omike; brez njega bi ne imeli še tako dovršenega jezika in brez jezika bi nam ne bili vzrastli naši duševni junaki, Preširen, Jenko, Stritar, Levstik in drugi, ki so razorali ledino našega slovstva. Njegova zasluga je, da nam je vednost rodila slavnega Miklošiča; i kaj bi bila slovanska filologija brez Kopitarja in Miklošiča? Kopitarjeva zasluga je dalje, da imamo na Dunaji, v Gradcu, v Pragi in po drugih vseučiliščih stolice za slovansko filologijo, da se v Parizu, v Berlinu, v Lipskem in po drugih nemških univerzah predava slovansko jezikoslovstvo. Zato pa moža česti ne le slovanski svet, čestè ga tudi učenjaki vseh narodov« (Izv. dop. 1877b: 3).

iz Bovca. Kakor je ugotavljal, so bile slovesne komemoracije velikih mož tako pomemben element v procesu konstruiranja naroda, da je med delom za narod in obujanjem mrtvih k življenju postavil enačaj:

Narod naš pa žalibože nema na našem grobju kaj obžalovati, noben spominek, nobena govorica ne razodeva blagih mož, ki bi si bili mej nami v narodnem oziru prislужili ljudstveno hvaležnost. Mari se jo po tem takem čuditi, da smo tako daleč zaostali? So pač posebne razmere na Bovškem; kdor jih pozna in zna ceniti, ta poreče brez premisleka: Kdor hoče na Bovškem za narod kaj storiti, mora mrtve k življenju obuditi. (Izv. dop. 1878: 3)

1. svetovna vojna je po slovenskih mestih in vaseh pokopališča zelo razširila, saj so se grobovi vojakov množili vsak dan. Na ljubljanskem pokopališču je iz posamičnih vojaških grobov že leta 1916 nastalo več vrst visokih skupnih grobišč, v katerih je bilo pokopanih okoli tri tisoč »sinov vseh narodov naše države« (Nepodp. 1916: 4). Ob prazniku vseh svetih leta 1916 so se Ljubljančani množično spominjali tudi vojakov, padlih na bojiščih daleč od doma, kot »sedanjega veka največjih mučenikov«: »Oni, ki so vredni, da jih venčamo s kraljevo krono, oni, ki zaslužijo, da jim nasujemo najkrajših rož, ki jih je kdaj rodila zemlja, počivajo daleč od nas, osamljeni, pozabljeni... Pozabljeni—? Ne, nikdar!« (Koman 1916: 1).

Konec velike vojne pa med narode, izmučene od dolgotrajne vojne, ni prinesel samo tako želenega miru, temveč tudi nove realnosti z novimi junaki in novimi pozabami. Po spremembah na geopolitičnem zemljevidu povojne Evrope je politična preračunljivost znala iz nekdanjih vojakov, »domovine najvrednejših sinov«, narediti vojake sovražne (in poražene) vojske. Menim, da je prvonovembrski uvodnik v *Slovincu* leta 1924 opozarjal prav na razdiralno moč take preračunljivosti:

Spričo sedanjih razvrvanih političnih in socialnih razmer zlasti v naši domovini so nam ti praznični dnevi še posebno resen in velik opomin, ki nas bo vse jako drago stal, ako ga bomo še dalje prezirali. Dnevi najgloblje pietete do vseh, ki so pred nami za nas delali in trpeli, nam kličejo v spomin dolžnost, da to delo nadaljujemo na tistih trdnih in večno resničnih temeljih, na katerih so naši očetje gradili: na globoki krščanski veri in poštenosti. Ako se ne zida napredek bodočnosti na tem fundamentu, je zastonj svoboda, je zastonj zedinjenje, je zastonj zunanja sila, sta zastonj meč in kri. Edino pravo edinstvo je notranje edinstvo, tega pa ni, kjer so izginile največje družabne moralne čednosti, pravicoljubnost, nepodkupljivost, zvestoba, medsebojno spoštovanje, odkritosrčnost, poštenost... Tega nas spominjajo te dni naši pokojniki. (Nepodp. 1924: 1)

Obiski na grobovih žrtev velike vojne so tudi v času miru ohranili močno čustveno konotacijo, ki je predvsem krepila solidarnost. Iz tega občutja se je razvila navada nabi-

ranja »prispevkov za najubožnejše« oziroma t. i. števnega novčiča. Obiskovalce pokopališč so v imenu Rdečega križa ali katoliških dobredelnih društev vabili, naj se spominu svojih dragih pokojnih oddolžijo s tem, da po svojih močeh pomagajo lajšati bedo (c. 1931a: 2; 1932: 2; 1933: 2; 1937: 4; 1939: 2; Nepodp. 1931: 8; 1936: 3). Po 1. svetovni vojni se je uveljavila tudi navada, da so na pokopališčih nastopili pevski zbori in zapeli nekaj nagrobnic. V letih po koncu 1. svetovne vojne so celjski pevci prišli do spoznanja, da je »v slogi moč in v edinosti rešitev«. Dogovorili so se za skupni nastop na pokopališčih za vse svete, češ da »v petju pač ni mogoče najti politike«. K skupnemu nastopu so povabili tudi člane pevskega zbora socialistične stranke, toda njihovi vodje so dali drugim pevcem vedeti, da so člani njihovega pevskega zbora »razredno zavedni« in ne morejo skupno prepevati z »meščanskimi strankami«. Poročevalec v *Novi Dobi* se je zaradi takee odločitve hudoval, saj je bilo na pokopališču med »buržuji« videti tudi veliko »lepo ponošenih sukenj z naglodanimi ovratniki in mnogo žuljavih rok«. Zgražajoč se nad tako politiko je dogodek primerjal z zgodbo indijskega poglavarja in jezuita:

Ko so namreč bili prišli Španci v Ameriko, so začeli – kar je res je res – brezvestno ravnati z Indijanci. Rdečeokožci so kajpada začutili silno sovražstvo do Špancev. In tako se je zgodilo nekaj nečuvvenega: Jezuiti, ki so tam propovedovali krščanstvo, so Indijance spreobračali, da bi jim vsaj na onem svetu bolje šlo. Vnet misijonar je že bil skoro popolnoma pridobil uglednega indijskega poglavarja in ta je bil končno tako daleč, da se je hotel na smrtni postelji dati krstiti. Ko mu je pater še pihal na dušo, da mora tudi Špancem vse odpustiti, četudi so njegovemu rodu prizadeli toliko gorja, se je rdeči velmoža zdrznil in zamislil. Z osteklenelimi očmi je bulil v buržuja v povaljani halji in ga je vprašal: »Kaj Španci morda tudi pridejo v nebesa? Ha?« »I seveda, kateri živijo pošteno in bogoslužno.« »Mhm, z njimi pa ne maram biti.« Zgodba pravi, da se je na to rdeči Indijanec zaprikršendušil, obrnil v steno in brez krsta umrl. A hitro je začel bledeti in gubiti svojo rdečo polt, ter je po smrti postal tako žoltkast kakor prokleti Španci. Tako so vsaj po smrti vsi enaki, buržuji in proletarci. (c. 1925: 2)

OHRANJANJE PRETEKLOSTI ZA PRIHODNOST

Čeprav je bila novonastala država Jugoslavija multikonfesionalna, je bil katoliški praznik vseh svetih leta 1931 razglašen za državni praznik, ko so morale trgovine in brivnice ostati zaprte (c. 1931b: 2; 1931c: 2–3). V 20. stoletju je bil praznik vseh svetih že trdno ukoreninjena tradicija (Koštomaj 1923: 1; Gaberc 1925: 1; Kuret 1970: 112–113), tako da ga nova državna oblast po revolucionarnem prevzemu oblasti leta 1945, ki se

je sicer utemeljevala na radikalnem prelomu s preteklostjo, ni odpravila. Čeprav so bili v Socialistični republiki Sloveniji drugi verski prazniki, med njimi tudi velika noč in božič, umaknjeni s koledarja državnih praznikov, je 1. november ostal obarvan rdeče. Namesto, da bi nova oblast praznik odpravila, mu je po vzoru Cerkve, ki je nekoč poganskemu praznovanju dala krščansko vsebino, skušala dati novo, sekularno vsebino. Spremembo je simboliziralo njegovo novo ime: dan mrtvih, poleg imena pa tudi nove načine praznovanja. 1. novembra so po vsej Sloveniji potekale številne komemoracije, namenjene oblikovanju socialnega spomina (gl. Connerton 1989: 48), na skrbno izbranih krajih, praviloma ob spomenikih in grobovih borcev narodnoosvobodilne vojske, talcev in drugih žrtev nacifašizma. Izbrani kraji in komemoracije so bili izumljeni za oblikovanje socialnega spomina, ker so sugerirali, da so številni »v letih najtežjih preizkušenj darovali svoje življenje za svobodo in mir« (Čurin 1986: 13). Komemoracij so se navadno udeležili tudi učenci, katerim so ob teh priložnostih člani Zveze borcev »pojasnili pomen spominskih obeležij« (Kos 1981: 11). Spominu umrlih so se »poklonili tudi cicibani« (Gojanović 1986: 7). Le redko pa so delegacije učencev nesle vence ali rože k spominskim ploščam ali grobovom pomembnih slovenskih literatov (Črnič 1978: 18).

Takšne komemoracije so bile pomembno sredstvo v rokah oblasti, ki je s tem ustvarjala socialni spomin na leta med 1941 in 1945, tj. na čas »narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije«. Preteklost, še zlasti »najbolj svetlo obdobje naše preteklosti«, kakor so imenovali ta čas, je bila postavljena v službo »svetle prihodnosti«. Čeprav je vladajoča elita dobro poznala moč spomina, se je zavedala premoči pozabe. »Kdor nadzira preteklost, nadzira prihodnost; kdor nadzira sedanjost, pa nadzira preteklost«, je zapisal George Orwell (1984: 34). Dan mrtvih je dobil pomembno vlogo tako v socialnem spominjanju kot v pozabljanju. Režim si je resda prizadeval narediti popoln prelom s (krščansko) preteklostjo in v celoti sekularizirati sedanjost; kakor je poznano, so jugoslovanski komunisti »z bogom bili prekrizali« (Jezernik 1994: 33). Vendar uradna sekularizacija krščanske preteklosti še ni pomenila, da so bili odpravljeni tudi pogledi na preteklost, kakor so se izoblikovali v času pred 2. svetovno vojno, tj. v okviru prevladujočega krščanskega horizonta. Zgodovina je bila še vedno interpretirana kot pripoved, kot spor med dobrim in zlim (Plumb 1969: 98). Komemoracije so bile namenjene spominjanju na padle junake narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije, pri čemer je bilo pogosto mogoče slišati izjave: »Živeli bodo z nami.«

Večkrat namreč slišimo nenavadne besede: »Umrli so, da bodo živeli z nami.« Če premislimo grozo teh besed, ki jih marsikdo izreče zgolj v čustvenem zagonu, brez razumske podlage, se moramo ozreti okoli sebe in se vprašati: kje so?

Slovencev ni samo okoli dva milijona, ampak na milijone in milijone: z nami živijo kmečki puntarji in Primož Trubar, Sebastijan Krelj in Jurij Dalmatin, Anton Tomaž Linhart in Valentin Vodnik, France Prešeren, Fran Levstik in Simon Jenko, Josip Stritar in Josip Jurčič, Ivan Cankar in Oton Župančič, Ivan Grohar in Marij Kogoj, Boris Ki-

drič in Edvard Kardelj..., če omenim le nekaj izbranih imen tisočev in tisočev ljudi naše preteklosti, ki nas vsak dan spremljajo, ker so del naše slovenske zavesti.

Vsi ti ljudje so nam darovali svoja življenja, niso pa nam darovali svoje smrti.

V narodnoosvobodilnem boju od leta 1941 do 1945 pa je padlo na tisoče in tisoče fantov in deklet, mož in žena, na tisoče jih je pobil slovenski sovražnik v ječah in v taboriščih. Ko so tiste čase ljudje umirali, so v zadnjih trenutkih življenja sporočali, da umirajo za svobodo in za lepše življenje v prihodnosti. Njihova smrt je bila odkupnina za naše lepše življenje ...

Zato niso brez smisla besede, ki jih ob prazniku mrtvih tolikokrat slišimo: »Umrlj so, da bodo živeli z nami!« Z nami živijo in od nas terjajo, da izpolnjujemo vse tisto, za kar so se bojevali s svojim življenjem in s svojo smrtjo. (Javoršek 1986: 1)

Narativni okvir zgodbe o preteklosti kot o boju med dobrim in zlim so torej ohranili tudi tisti, ki so nameravali radikalno prelomiti s preteklostjo. Ne preseneča, da so isti okvir, le da z nasprotnim predznakom, ohranili tudi tisti, ki so se videli kot nadaljevalci tradicije. Tako je *Svobodna Slovenija* / *Eslovenia libre*, glasilo Slovencev v Južni Ameriki, ki je izhajalo v Buenos Airesu, ob prvonovembrskem prazniku leta 1950 zapisala:

Predvsem pa smo te dni vsi Slovenci, mi po svetu in oni doma, mnogo mislili in molili za one, katerim smo dolžni večno spoštovanje in hvaležnost: našim padlim protikomunističnim borcem, ki so dali v boju za pravico najdražje: svoje dobro ime in svoje življenje.

Kot kristjani in kot narod vemo, da kri, ki so jo prelili tisoči najboljših slovenskih sinov v boju proti največjemu sovražniku slovenskega naroda, ni bila prelita zastonj. Kakor je bila kri prvih krščanskih mučencev seme novih kristjanov, tako je tudi strašna krvna žetev Slovencev v boju s komunizmom brez dvoma poroštvo lepših in srečnejših dni za naš narod. (Nepodp. 1950: 1)

V govoru ob blagoslovitvi spominske kapelice leta 1964 pa je Mate Resman pojasnil, zakaj so tedaj »slovenskim žrtvam komunistične revolucije« postavili edini samostojen spomenik v obliki kapelice z oltarjem: »Zato, ker so oni položili svoja življenja na oltar domovine in vere« (Resman 1964: 200).

Razumljivo je, da v razmerah »diktature delavskega razreda« ni bilo slišati močnih glasov nasprotovanja. Zoper interpretacijo 1. novembra kot posvetnega praznika je nastopal katoliški časopis *Družina*. Nasprotovanje spreminjanju praznovanja 1. novembra se je začelo krepiti v 80. letih, sprva se je kazalo predvsem v vztrajnem ponavljanju, da je 1. november vseh svetih dan, da se vseh rajnih spominjamo šele dan pozneje (jz. 1980: 1; j. 1981: 1; Nepodp. 1982: 3; M. B. 1982: 154). A prav velikega uspeha to ni imelo, saj lahko v istem listu zasledimo tudi, da se je ime dan mrtvih »udomačilo tudi

med kristjani« (Nepodp. 1982: 3). Poznejši predsednik prve demokratično izvoljene vlade Lojze Peterle se je zato celo spraševal:

Prvi november, ta v bistvu veseli (!) krščanski praznik vseh svetih postaja vse bolj goli dan mrtvih. Smrt izganjamo iz življenja in zavesti, mrliča pa prepuščamo komunalni. Božja dekla bi morala v zavesti vernika pomeniti predvsem znanilko novega življenja. Verujemo in živimo tako? Nas ne najeda vse bolj dvom, da je s smrtjo vsega konec? (Peterle 1983: 144)

Po osamosvojitvi Slovenije se je uradno ime prvonovembrskega praznika spet spremenilo, od leta 1991 pa je osrednja komemoracija posvečena padlim v desetdnevni vojni junija 1991. Zdaj vsako leto najvišji predstavniki države ob navzočnosti častnega voda Slovenske vojske na osrednjem ljubljanskem pokopališču Žale položijo venec k spomeniku vojni za Slovenijo leta 1991, nato pa še k spomeniku borcem NOB in Lipi sprave (glej npr. C. R. in D. G. 2007: 1; dr. 2007: 2).

Čeprav je v politični retoriki demokratične Slovenije sprava med nekdanjimi pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja in njihovimi domačimi nasprotniki zelo poudarjena, bolj kakor iskanje kompromisa deluje zlato pravilo, po katerem si politične elite prizadevajo oblikovati socialni spomin državljanov, iskanje tiste točke, na kateri soglasje ni mogoče. Najprej je bila ta predstavljena v slovenskem emigrantskem tisku, in sicer že leta 1946, ko je *Družabna pravda/Justicia social* zapisala:

Na videz smo bitko izgubili. Če bi gledali z očmi tega sveta, smo doživeli strašno tragiko. Če pa gledamo z očmi vere, pa oni niso padli in bitke nismo izgubili. Samo premaknili smo se v božji fronti na nove položaje in oblekli odelo neranljive nesmrtnosti. (Nepodp. 1946: 1)

Štiri desetletja po koncu 2. svetovne vojne je vestnik protikomunističnih borcev *Tabor* objavil svoje videnje dogodkov iz 1941 do 1945 v zgodbi o dobrem in zlu, v kateri je mrtvim dodeljena vloga padlih za pravično stvar:

Bratje! Padli soborci! Minulo je že osemindeset let, kar so nam iztrgali puško iz rok. Vi ste legli v grob, mi smo odšli. Danes je naše orožje samo še resnica. Vihteli bomo to orožje vse dotlej, dokler ne bomo razkrinkali laži in krivice. Laž je začasna, resnica je večna. Pravica je na naši strani. Dodeljena bo nekoč tej izbičani slovenski zemlji, vi ste za to poroštvo, padli soborci!

Nekoč bodo prebirali slovenski otroci knjige naše slavne preteklosti. Ne bodo razumeli poglavja o pobitih domobrancih. Stari oče si bo posadil vnuka na kolena in mu bo tolmačil in pripovedoval: Domobranci so bili naši predniki, ki so se borili proti ljudem, ki so bili nasilni in krivični, lažnivi in brezbožni. Bili so prava vojska in imeli so vojskovodja, ki se je pisal Rupnik. Bil je to star mož z brado in bil je silen general. Premagani niso bili domobranci nikdar. Vedno so le zmagovali. Ko je

izgledalo, da so že popolnoma zmagali, so jih po zvijači in prevari dobili sovražniki v svoje roke in jih vse pobili. Le nekaj jih je ušlo. Ti so odšli po svetu in nikdar niso pozabili svojih tovarišev. Končno so le zmagali, ker so bili složni, složni v življenju in v smrti. (Nepodp. 1983: 218)

Takšna razmišljanja so bila ob prvonovembrskem prazniku v slovenskem emigrantskem tisku redna. Kljub omembam »božjega odpuščanja« se nad ta razmišljanja rada spusti tudi temna »senca sovraštva«. Tako se je, npr., časopisu *Družabna pravda/Justicia social* zapisalo, da »med nami in morilci ni sodelovanja, temveč samo smrt« (Švent 1992: 114). Meseca septembra 1992 pa so zborovalci Tabora združenih slovenskih protikomunističnih borcev v Argentini na vlado države Slovenije naslovili Spomenico, v kateri so, med drugim, po eni strani zahtevali, naj bodo »Kočevski Rog, Teharje in drugi kraji, ki so že poznani ali bodo še odkriti, kjer so bili masovno pobiti borci in tudi civilisti«, razglašeni za zgodovinske kraje in označeni s primernimi spominskimi objekti (Zborovalci 1992: 242), po drugi strani pa odstranitev »vseh spomenikov, imen krajev in cest komunističnim vodjem in za komunistični sistem zaslužnim osebam, ali pa na enako vidna mesta postaviti spomenike in imena domobranskih in drugih za narod zaslužnih osebnosti« (Zborovalci 1992: 243).

V Sloveniji so bili t. i. povojni poboji tabu, o katerem so ljudje desetletja govorili le s strahom in z omejitvami (»Nič za javnost!«). Še pred republiškimi volitvami pa so se člani novoustanovljene Slovenske demokratične zveze začeli pogovarjati o tem, da bi bilo primerno za praznik vseh svetih prižgati sveče na grobovih žrtev partizanskih čistk (Nepodp. 1990: 16). Po letu 1992 so postali povojni poboji pomembna tema v slovenskih medijih. Zlasti *Družina* je posvetila precej krajših prispevkov komemoracijam žrtev povojnih pobojev po Sloveniji. V tem tedniku so pogosti tudi prispevki o postavitvi farnih spominskih plošč medvojnim in povojnim žrtvam po Sloveniji, s čimer je bila spet po videnju enih izpolnjena »krščanska dolžnost« (Žajdela 2007: 18). Po videnju drugih pa gre pri postavljanju teh plošč za »kolonizacijo spomina« in jih ni mogoče »brati le kot izraze žalovanja in ohranjanja spomina, temveč predvsem kot artefakte, ki ustvarjajo nove pomene in nove interpretacije« (Luthar in Luthar 2007: 56–57).

Sprva so se žrtev povojnih pobojev mediji spominjali na način razmišljanja o tragičnosti človeškega bivanja (gl. npr. Zadavec 1992: 1). Vprašanje o *nepokopanih* ali *nepriznanih* žrtvah 2. svetovne vojne je v delu medijev z leti najprej pridobivalo vedno jasnejšo podobo nejasnosti in predvsem poudarjalo neodgovornost aktualnih političnih oblasti, ki si ne prizadevajo dovolj za ureditev problema skladno s civilizacijskimi normami. Je torej neizčrpen vir obtoževanj v smislu, da je Slovenija s komunizmom »[t]udi dežela grobov« (Juhant 1999: 3). Po letu 1999 je bilo v člankih, posvečenih povojnim pobojem, vse razvidnejše prizadevanje po reviziji zgodovine. Tendencioznost je nekaterim piscem narekovala izbiro besed z močnim čustvenim nabojem, ki niso bile vedno dovolj premišljene. Takšno izražanje je uporabil npr. Boštjan Turk v govoru na prvonovembrski spominski slovesnosti ob Lipi sprave na Žalah. V njegovem govoru so

bili spravljivi toni povsem odsotni, toliko glasnejši pa takšni, ki so poslušalce vabili k vztrajanju na barikadah nespravljivosti:

Mrtvi so milijardkrat bolj živi od nas ... Mrtvi tudi na današnji dan obračajo nov list zgodovine, dajejo obliž na nesrečo. Slovenski holokavst je vgrajen v temelje slovenske državnosti. Je neskončno močnejše vezivo od nekih avnojskih sklepov, ki jih je sprejemala peščica komunističnih prevratnikov, ne vedoč, kaj sploh je zgodovina. (Turk 2000: 21)

Po letu 1991 so se v obeh katoliških časopisih poleg prispevkov, ki so obravnavali žrtve povojnih pobojev, pojavili tudi taki, ki obravnavajo duhovnike in katoliško vero kot žrtve pregona in nasilja s strani nekdanjih političnih oblasti. Leta 1993 je npr. v *Ognjišču* izšel članek z naslovom »Duhovniki žrtve kljukastega križa in rdeče zvezde«. Pri poročanju o tej tematiki so še posebej zanimivi prispevki o ljubljanskem knezoškofu Gregoriju Rožmanu in njegovi vlogi med 2. svetovno vojno in po njej. Škofa Rožmana katoliški avtorji predstavljajo kot ultimativno žrtev nekdanjega režima, ki je še danes deležna kritik, žalitev in neodobravanja (glej npr. Štuhec 1997b: 19), Rožmanovo sodno obsodbo pa kot ilegalno in kot obsodbo celotne katoliške Cerkve. V teh in podobnih prispevkih se kritizira oblast, ki je prevzela vlado po koncu 2. svetovne vojne, kot »Čas blodnih ver«, za katere pisec pojasnjuje:

Ob nas sta udarili dve. Ena je prihajala s Severa... Druga vera je prihajala iz vzhoda... Pri Slovencih se je močno prijela. Oznanjala je svobodo in enakost, uveljavljala pa hlapčevstvo in neenakost. Ta vera tako nevarna, ker je sprožila notranjo vojno med Slovenci. (Stanovnik 1994: 7)

ČUSTVENA IZBIRA

Herbert Muller je nekoč zapisal, da mora vsaka doba zgodovino napisati na novo, predelati preteklost, ker »v vsaki dobi drug Kristus umre na križu in vstane za drugačne cilje« (Muller 1952: 33). Kristus umira in vstaja od mrtvih, politične stranke pa njegovo smrt in vstajenje interpretirajo po svoje, da bi jo kapitalizirale v svojem političnem boju. Kot smo že videli, za te intrepertacije ni nepomembno, na katere dneve Kristus umira in na katere spet vstaja, prav tako ni brez pomena, kako se imenujejo dnevi Kristusove smrti.

Pregled praznovanj dneva reformacije in dneva spomina na mrtve pokaže, da protestantski in katoliški praznik, ki ju je povezal Zakon o državnih praznikih in dela prostih dnevih po oblikovanju samostojne slovenske države, ne odražata tolerance do multikonfesionalnosti in zavesti o pomenu obeh konfesij za kulturni razvoj Slovencev. Po analizi časopisnih člankov, ki jo je opravila Eva Batista (2010), imata praznovanji dneva reformacije in dneva spomina na mrtve skupno točko: selektivno ustvarjanje spomina na povojne poboje, žrtve in grobišča ter o političnih oblasteh. To je opazno predvsem

po letu 1991, ko v časopisnih prispevkih ni več zaznati religiozних vsebin pri obeh praznikih, sporočila pa so izrazito politična. Komemoracija preteklosti je osredotočena na predstavljanje žrtev zgodovinskih dogodkov kot mučenicov za »pravo stvar«, torej kot moralno povzdignjenih oseb, ki so se borile proti zlu tudi za ceno lastnih življenj. S takim »slavljenjem« preteklosti se selektivno izrablja zgodbe žrtev iz preteklosti, da se lahko pripadnike nasprotne politične strani prikaže kot Drugega, borce proti zlu pa povzdigne na piedestal visoke moralnosti.

Da bi dali legitimnost svojim političnim stališčem in pričakovanjem v sedanjosti, politiki, intelektualci in mediji nenehno preoblikujejo socialni spomin in ljudem vsiljujejo svoje poglede kot njihove avtentične spomine. Zoper uporabljanje enostranskih interpretacij preteklosti za potrebe političnih bojev v sedanjosti je v nekem intervjuju nastopil celo predsednik države Danilo Türk, češ, da je to »slaba praksa v Sloveniji, da se žalostne, tragične stvari iz naše preteklosti uporabljajo za dnevno politiko« (Türk 2009: 7). Kljub takim pomislekom pa je preteklost kot problem v Sloveniji zadnjih dvajsetih let, kakor pravi Peter Kolšek, »sploh najbolj kurantna roba, brez nje nismo nič, pa naj gre za drugo svetovno vojno ali za osamosvojitve« (Kolšek 2009: 1). Sile spominjanja in sile pozabljanja nadaljujejo svoj boj in s tem ustvarjajo svet, v katerem tako rekoč ni več prostora za sakralno in je celo bog sam zveden na simbol politične pripadnosti ene od strani v sporu. In dokler bodo ljudje gledali na preteklost kot na čustveno izbiro med jabolkom in pomarančo, bo preteklost še naprej tako nejasna kot je prihodnost, odgovor na vprašanje, kaj je (bilo) prav in kaj narobe, pa bo še naprej odvisen od tega, kdo odgovarja: Mi ali Oni.

REFERENCE

- Batista, Eva
2010 Komemoracije travmatične verzije mitične zgodovine. *Glasnik SED50* (3–4): 5–14.
- Benedik, p. Metod
2007 Koga škof Hren še vedno straši. *Družina* (11. 11.): 3.
- Blažič, Gregor
2007 Reformator ali inkvizitor? *Demokracija* (15. 11.): 46–48.
- c.
1925 Indijanska dogodivščina. *Nova Doba* (5. 11.): 2.
1931a O Vseh svetih. *Nova Doba* (30. 10.): 2.
1931b Petje na grobovih. *Nova Doba* (30. 10.): 2.
1931c Brivnice o Vseh svetih. *Nova Doba* (30. 10.): 2.
1931d Trgovine na dan Vseh svetnikov. *Nova Doba* (30. 10.): 2–3.
1932 Štetje obiskovalcev pokopališč. *Nova Doba* (31. 10.): 2.
1933 Spomin dragih rajnkoh najlepše. *Nova Doba* (30. 10.): 2.
1937 Štetje obiskovalcev grobov o Vseh svetih. *Nova Doba* (29. 10.): 4.
1939 O Vseh svetih. *Nova Doba* (20. 10.): 2.

C. R. in D. G.

2007 Številne žalne slovesnosti ob dnevu spomina na mrtve. *Delo* (2. 11.): 1.

Connerton, Paul

1989 *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cvetinomiški

1911 Vseh mrtvih dan. *Angelček*, str. 174–175.

Črnič, Valerija

1978 Dan mrtvih in mladi. *Naša skupnost* 11: 18.

Čurin, Jože

1986 Spomini živijo. *Javna tribuna*: 13.

dr.

2007 Zaplet pri polaganju vencev na Žalah. *Večer* (2. 11.): 2.

Fink, Andrej

2009 Čudna religiozna vnema. *Družina* (8. 11.): 9.

Gaberc, Vinko V.

1925 O smrti in o življenju *Nova Doba* (31. 10.): 1.

Gojanovič, Milica

1986 Žalne komemoracije. *Dogovori*: 7.

Izv. dop.

1877a Iz Trsta. *Soča* (9. 11.): 2–3.

1877b Iz Dunaja. *Soča* (9. 11.): 3.

1878 Iz Bovca. *Soča* (8. 11.): 3.

j.

1981 Kam greš naposled, naša pot.... *Družina* (8. 11.): 1.

Javoršek, Jože

1986 Živelci bodo z nami. *Dogovori* (4. 11.): 1.

Jezernik, Božidar

1979 Zgodovina v zgodbah ustne tradicije. *Časopis za kritiko znanost* 33–34: 239–277.

1994 *Non cogito ergo sum. Arheologija neke šale*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije.

2008 Dva obraza podobe Primoža Trubarja. *Stati inu obstati* 7–8: 147–164.

2010 Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak?. V: Bjelčevič, Aleksander (ur.), *Reformacija na Slovenskem. Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja; 27) [v tisku].

Juhant, Janez

1999 November 1990. *Družina* (7. 11.): 3.

jz.

1980 Življenje – čudež neugnani. *Družina* (9. 11.): 1, 4.

Kolšek, Peter

2009 Božič in dan pozneje. *Delo. Sobotna priloga* (24. 12.): 1.

Koman, Manica

1916 Vseh mrtvih dan. *Slovenec* (31. 10.): 1.

Koren, Ksenija

2007 Proslava poglobila delitve med Slovenci? *Večer* (2. 11.): 3.

- Kos, Ivan
1981 Zadobrova-Sneberje. *Naša skupnost* 22: 11.
- Koštomaj, Fran
1923 Na Vseh svetih. *Nova Doba. Priloga* (1. 11.): 1.
- Kovač, p. Edvard
1992 Ob dnevu reformacije. *Družina* (25. 10.): 1.
- Kuhar, Boris
1990 Mrtvi živijo z nami. *Naša skupnost* (oktober): 12.
- Kuret, Niko
1970 *Praznično leto Slovencev. III. knjiga*. Celje: Mohorjeva družba.
- Lowenthal, David
1996 *Possessed by the Past: The Heritage Crusade and the Spoils of History*. New York in London: The Free Press.
- Luthar, Oto in Breda Luthar
2007 Kolonizacija spomina. V: Stanovnik, Janez, Slavko Grčar in Hardvik Pirnovar, *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu. Slovenski zbornik 2007*. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije, 53–59.
- M. B.
1982 Naj molijo za rajne... *Družina. Družinska priloga* (7. 11.): 154.
- Mach, Zdisław
1993 *Symbols, Conflict, and Identity: Essays in Political Anthropology*. Albany: State University of New York Press.
- Muller, Herbert J.
1952 *The Uses of the Past: Profiles of Former Societies*. New York: Oxford University Press.
- Natzmer, Cheryl
2002 Remembering and Forgetting (ur.): Creative Expressions and Reconciliation in Post-Pinochet Chile. V: Climo, Jacob J. in Maria G. Cattell, ur., *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Lanham: AltaMira Press, 161–179.
- Nepodp.
1878 V Gorici. *Soča* (8. 11.): 3.
1893 Vseh mrtvih dan. *Soča* (3. 11.): 1–2.
1914 Dan mrtvih. *Štajerc* (1. 11.): 2–3.
1916 Junakom na pokopališču pri Sv. Križu v spomin. *Slovenec* (31. 10.): 4.
1924 Prazniki. *Slovenec* (1. 11.): 1.
1931 Odborove seje. *Bojevnik* (15. 11.): 8.
1936 O Vseh svetih in na vernih duš dan. *Nova Doba* (30. 10.): 3.
1946 ... in peklenska vrata je ne bodo premagala. *Družabna pravda* (1. 11.): 1–2.
1950 Njim, ki so za nas dali življenje. *Svobodna Slovenija* (2. 11.): 1.
1981 Praznik slovenskih evangeličanov. *Družina* (8. 11.): 3.
1982 Vseh živih dan. *Družina* (31. 10.): 3.
1983 Preteklo je dvajset let. *Tabor* (11–12): 218.
1989 Žalne komemoracije ob dnevu mrtvih. *Naša skupnost* (25. 10.): 1.
1990 Krakovska grobišča. *Naš glas* (27. 7.): 16–17.
- Ocvirk, Drago
1993 Reformacija dneva reformacije. *Družina* (14. 11.): 3.
- Orwell, George
1984 *Nineteen Eighty-Four*. Harmondsworth: Penguin Books.

- Peterle, Lojze
1983 Pozor! Smrti vsop strogo prepovedan. *Družina. Družinska priloga* (6. 11.): 144.
- Plumb, J. H.
1969 *The Death of the Past*. London: Macmillan and Co.
- Pobič, Jože, in dopisniki *Dela*
1992 »Reformacija si tak praznik res zasluži«. *Delo* (2. 11.): 2.
- Resman, Mate
1964 Zbrali smo se (Govor ob blagoslovitvi spominske kapelice). *Tabor*10: 200–201.
- Shackel, Paul A.
2001 Public Memory and the Search for Power in American Historical Archaeology. *American Anthropologist* 103 (3): 655–670.
- Slavec Gradišnik, Ingrid
2009 Od Miklavža do Božička in dedka Mraza ter nazaj. *Večer. V soboto* (24. 12.): 2–5.
- Stanovnik, Justin
1994 Spomina ne smemo izgubiti. Od odkritju neke spominske plošče. *Družina* (30. 10.): 7.
- Škalič, Gustav
2000 Ob prazniku. *Evangelikiški list* 10: 1.
2002 Volitve. *Evangelikiški list* 10: 1.
2004 Stati inu obstati... *Evangelikiški list* 10: 1.
- Štuhec, Ivan
1997a Vse najboljše! *Družina* (2. 11.): 27.
1997b Ustavite...! Koga? *Družina* (9. 11.): 19.
- Švent, Rozina
1992 *Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni*. (Neobjavljeno magistrsko delo.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Teski, Marea C. in Jacob J. Climo (ur.)
1995 *The Labyrinth of Memory: Ethnographic Journeys*. Westport and London: Bergin & Garvey.
- Turk, Boštjan
2000 Drevo, korenine in temelj slovenske državnosti. *Družina* (12. 11.): 21.
- Türk, Danilo
2009 V Ljubljani bi lahko imeli Trg Demosa. *Delo. Sobotna priloga* (24. 12.): 4–7.
- Vogel, Milan
2007 Proslave in njih težave. *Delo* (2. 11.): 5.
- Vošnjak, Bogumil
1913 Študije k problemu jugoslovanske narodne misli. *Veda*: 524–572.
- Zadravec, Jože
1992 Blagor tistim, ki častijo Sveto. *Družina* (8. 11.): 1.
- Zadravec, Franc
1993 Referat ob Dnevu reformacije. O razvoju prekmurske protestantske književnosti ob koncu 16. in v začetku 17. stoletja. V: *Evangelikiški koledar*. Murska Sobota: Evangelikiška cerkev v Republiki Sloveniji: 55–59.
- Zborovalci
1992 Zborovalci Tabora združenih slovenskih protikomunističnih borcev Argentina. 1992. Spomenica vladi države Slovenije; Tabor, št. 11–12, str. 242–243.

Zorn, Aleksander

1999 Nacionalni junaki, narcisi in stvaritelji. Eseji o slovenski književnosti. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Žajdela, Ivo

2007 Pravica do javnega imena: Postavljene spominske plošče v Beli krajini. *Družina* (28. 10.):18.

SECULAR CONTENTS OF TWO RELIGIOUS HOLIDAYS: REFORMATION DAY AND DAY OF REMEMBRANCE OF THE DEAD

The red or black colours used to differ between individual days in many calendars are an important aid to organising life in a particular society. The typographical devices used to distinguish days of special importance are instrumental in turning historical events and persons into the images of the nation, which its members can admire, from which they can learn, and—not least—for which they can also fight. The prevailing ideology has a decisive role in the choice of colour for particular days. By defining which days should be marked as particularly important, those in power not only define which days are suitable for work and which for rest. They also appropriate the past, and canonise knowledge and meaning of the past.

Radical changes in political systems as a rule bring about changes in the symbolic system of a certain society. Old symbols are withdrawing in order to make way the new ones which represent the new ideology and the new political leadership. In my treatise, I will analyse interventions in the symbolic world on the examples of two holidays, introduced in the Republic of Slovenia in 1992, namely Reformation Day and Day of Remembrance of the Dead. If the first holiday, which has its roots in the Protestant religious tradition, represents a novelty in the Slovenian calendar, has the second – rooted in the Catholic tradition – longer and harder roots.

*In the analysis of the narrative image of the past, I draw on the model proposed by Marea Teski and Jacob Climo (*The Labyrinth of Memory. Ethnographic Journeys*, 1995) for constructing and reconstructing the past through the memory repertoire, and applied by Cheryl Natzmer (2002: 164) to her analysis of creative expressions and reconciliation in post-Pinochet Chile.*

Prof. dr. Božidar Jezernik, Oddelek za etnologijo
in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta,
Univerza Ljubljana, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana,
bozidar.jezernik@ff.uni-lj.si